

Orwell v Divadle Petra Bezruče: Válka je mír, svoboda je otroctví

K 29 358

Jiří P. Kříž

Člověk sledovaný při každém hnutí aparátem Ideopolicie, dokonalé vymýcení vlastního myšlení, smrt za sebemenší přestupek, tři světové mocnosti v permanentním válečném konfliktu, přizpůsobování dějin momentálnímu spojení dvou proti třetí...

Hrůzné vize absolutní totality v románech Farma zvířat, a hlavně 1984 Georga Orwella.

Velký bratr tě sleduje

Jeho varovné a podivuhodně aktuální obrazy o cestě člověka k vlastnímu konci přinesl o prvním jarním dnu mladému i pamětnickému publiku ostravského Divadla Petra Bezruče v téměř autorské inscenaci (dramatizace, režie, hudba a výběr hudby) jeden z nejlepších režisérů prvního desetiletí třetího tisíciletí – Jan Mikulášek.

Jediným smyslem lidské existence v absolutní totalitě se stává láska k Velkému bratrovi, výmluvnému symbolu diktátorské rozpínavosti opřené o ideologii: čím lapidárnější, o to srozumitelnější věrouka. Lidstvo ovládá Strana, přesněji její vnitřní kasta.

Moc není prostředek, moc je cíl. Vrcholem kacířství je zdravý rozum. Svoboda znamená svobodně prohlásit, že dvě a dvě jsou čtyři. Proces vymývání mozků ale ukáže, jak lehké je tuto na první pohled jasnou a danou pravdu pozměnit, přizpůsobit.

Máme štěstí, že jsme od Orwellova bodu 1984 skoro již stejně daleko jako léta, která lidem zbývala od formulování jednoho ze základních, protože varovných literárních odkazů 20. století, stvořeného v roce 1949, na prahu studené války, železných opon a ničivých, zejména asijských, dnes už ale také afrických nebo latinskoamerických totalit.

Foto PRAVO – Jiří P. Kříž

Proléti v hospodě – zleva Tereza Vilišová, Jan Vápeník, Tomáš Krejčí, Lukáš Melník, Přemysl Bureš, Tomáš Dastlík, Jan Vlas (Winston Smith).

Přesto na úterní první repríze 1984 vytryskla (hrálo se od 18 hodin) jako gejzír zcela legitimní

aktualizační informace Goldsteina II. (Tomáš Dastlík): Právě padla česká vláda. A souvislosti

– majetnictví státu, zásahy moci do soudnictví, mafie v něm, korupčníctví, vůle napříč partajemi

omezit svobodu slova, polosvět lobbistů, sebeobdivnost vládců...

Obraz zkázy a zmaru

Mikulášek jedinečně a přesně tlumočí dusnou, deziluzivní atmosféru příběhu Winstona Smitha (Jan Vlas), Julie (Sylvie Krupanská) a O'Briena (Kateřina Krejčí) s vedlejšími postavami Goldsteinů, dozorců, provokatérů, udavačů, obraz mašinerie Orwellovy před totalitami varujícího díla i velké plátno naší neradostné globální budoucnosti.

Z jeviště do hlediště se na diváky valí zničující beznaděj, rezignace být jenom na možnost alespoň citem se totalitě vzepřít. Podivuhodná vsůčinnost většinyového bezručovského publika, které žádnou totalitu zatím chválabožu nezažilo, které ale chápe jednu z nejprovokativnějších Orwellových myšlenek: Každá revoluce končí tehdy, když se nová prasata dostanou ke korytům.

PRAVO, 26. 3. 2009, č. 15

2084

V Divadle Petra Bezruče podávají Orwella jako milostné drama

V roce 1984 jsem se řízením osudu ocitl ve Spojeném království. V knihkupectvích i na pouličních stáncích tehdy vládly dva tituly: Kunderův *Joke* a Orwellovo *1984*. Hleděl jsem na to jako bytost propuštěná z Oceánie. Ale když kolem mě prošel punkový hoch a měl na tričku napsanou slavnou větu: „God save the Queen, fascist regime“, musel jsem se smát. Říkal jsem si, pojed se mnou zpátky domů a uvidíš „regime“. Pak jsem si poprvé v životě koupil normální noviny a začel se do článku *Přežije Orwell rok 1984?* Návrat vlakem via Norimberk zpět do zadrátovaného Chebu měl v sobě cosi z pozvání na Ministerstvo lásky. Vlak se pomalu sunul mezi ploty pod zadrátovaným mostem, na němž seděl někdo s kulometem, a já si říkal: Ty vole, dovnitř ano, ale ven už ne, vyskoč, dokud můžeš. Nevyskočil jsem.

Knihu *1984* jsem četl napřed tajně půjčenou anglicky s děsem umocněným neúplným pochopením textu. A pak mnohokrát emocionálně i analyticky, před převratem i po něm, naposled se svými dětmi narozenými po datu 1984. Vždy jsme kapitulovali před přesnou politickou kalkulací neúprosného britského socialisty. Vždy jsme naráželi na dno svých možností před ultimativní manipulací a mučením, které každého odsoudí ke zkáze duše. Nicméně, považoval jsem tu knihu spíše za brilantní politický traktát než za dramatický literární text.

Orwell byl pro mě taková myšlenková konečná. Když tě zbaví paměti, minulosti i přítomnosti a pak na tebe pustí hladovou krysu, když zhmotní tvou nejstrašnější noční můru, tak se podvolíš a řekneš nejen, že dvě a dvě je pět, ale i pusťte tu krysu na jediného člověka, kterého miluji. A past zaklapne, krysa jde zpátky do klece a zlomený člověk odchází zpět do anonymního davu. Tak jsem to měl v hlavě hotové a přál jsem

si, abych v takové situaci nemusel nikdy být. A pak jsem se v ní ocitl, v Divadle Petra Bezruče v Ostravě, a to zrovna 17. listopadu letošního roku na představení *1984* v režii Jana Mikuláška.

Dva lidé

Čekal jsem, že to bude zas takové to robotické předvedení konce lidské vůle. Ale co jsem viděl, bylo především milostné drama. Winston Smith v podání Jana Vlase a Julie Sylvie Krupanské se do sebe skutečně zamilovali, jak v Orwellovi nikdy ne. Tady byl život, o který lze přijít. Tady byla cena, kterou je třeba zaplatit. Ale především tu

Inscenace dala v Ostravě politickému traktátu konečně lidský rozměr.

byly dvě lidské bytosti, které před divákovými očima tvořily jedna druhou. V bestialní hierarchii stranických úředníků, v letargii rezignovaných prolétů, sedících v hospodě se sklenkou páchnoucího ginu vítězství a zpívajících na konci: *Hospůdko, hospůdko má, restauračko zakouřená*, pod dohledem všech fízlů ztělesňujících Velkého bratra se tu narodili dva lidé: Winston a Julie.

Scéna, kdy si klečící navzájem smývají z tváře anonymní líčidlo za zvuku Presleyho *Falling in love with you*, je na hraně všeho – přání, touhy, spekulace, kýče nebo pudu silnějšího, než je pud sebezáchovy, tedy lásky? Ano lásky. Je to dokonale vybalancovaný obraz člověka, který se zřídka kdy zrodí z toho pitomého, zmanipulovaného a nevě-

domého čehosi, o čem se nemluví, ale co se žije. V tom je vítězství inscenace. Mikuláškův tým dal politickému traktátu lidský rozměr, který dílo tematizuje jinak, než sám autor chtěl. Už jen marmě nekřičí: Varuji vás před tím, co přijde!

A ono to přišlo a přichází zas. Scéna zatčení Winstona a jeho zmlácení a potupení s černou kapucí na hlavě má v sobě cosi z kalvárie, ale i z fotografií z Abú Ghraib nebo veřejných prac na TV Al-Džazíra. Výslechy a „školení“ mučitele O'Briena v podání Kateřiny Krejčí, jejíž ženskost nesnesitelně umocňuje obłudnost týraní, když se ptá: Kolik prstů vidíš, Winstone, jako by se kromě mučitele ptala i maminka; to je nepřekonatelné jako water boarding. A nakonec místnost 101 a krysa a zapření lásky, to vše na zadních projekcích minulých politických hrůz a hrozeb současného světa, to vše je dokonale Orwellovo. Ale bolí to mnohem víc než politický traktát, a to díky tématu, které hra porodila.

Winston a Julie se na chvíli stali lidmi. Přesto, že nakonec před námi sedí nadobro zničení s tvářemi opět anonymně zalíčenými a říkají vyhaslými hlasy jeden druhému: Já jsem tě zradil(a); celá inscenace se na diváka dál valí mocnou emocií. Tu emoci si překládám tak, že stálo to za to být chvíli lidmi, a bude to stát za to zase, a zase bude Julie a Winston a zase budou asi zničeni, ale s vysmívaným Karlem Čapkem řečeno: člověk nezahyne! Hra končí pochodem šedých lidí za zvuků písně Johna Lennona: *All you need is love*, která začíná názvem francouzské hymny ... *enfants la patrie - děti vlasti, vše co potřebujete, je láska*. Láska k Velkému bratrovi? Nebo láska Julie a Winstona? Přesvědčivý aplaus mladých lidí ve vyprodaném divadle napovídal, že tohle téma je dnes živé stejně jako v roce 1984. ■

JAN BALABÁN

Autor je spisovatel.

KULTURA

HOSPODÁŘSKÉ NOVINY

Orwell přišel přes Abú Ghrajb

■ Ostravské divadlo Petra Bezruče adaptovalo Orwellův román 1984 ■ Režisér Mikulášek vytvořil pozoruhodný scénický obraz

Marie Reslová

/Od naší spolupracovnice/

Jako temné obrazy z české minulosti vyvolané v živném roztoku přítomnosti se střídají na jevišti ostravského Divadla Petra Bezruče scény inscenace *1984* inspirované stejnojmenným románem George Orwella. Zkušenosti se stalinskou i hitlerovskou mocí přivedly v polovině minulého století autora k vylíčení totálně manipulovaného světa, v němž vládne Velký bratr. Rok 1984 byl pro Orwella vzdálenou budoucností, pro Čechy reálněsocialistickou skutečností. Čtvrt století poté při sledování divadelního představení může Čecha napadnout, že Velký bratr »víc než dřív žije a bude žít«.

Myšlenkově i emocionálně naléhavá inscenace režiséra Jana Mikuláška je inspirovaná nejen četbou, ale i vlastní zkušeností a úvahami. V souvislosti s Orwellovou varovnou vizí se pokouší v detailech jevištních obrazů identifikovat proměnlivou, zákeřnou podobu společenského zla.

Scéna Marka Cpina nepůsobí nijak výhružně, přesto pohled na ni pamětníkům způsobí husí kůži. Obklad ze světlých palubek byl součástí normalizační estetiky ve veřejném prostoru všude tam, kde se kalila ocel stádnosti, jednohlašného souhlasu či stranické kázně.

Mikulášek se nebojí být konkrétní ani v hudebních citacích – drastickou scénu na Ministerstvu lásky doprovázejí spartakiádní *Poupata*. V projekcích se objevují tváře diktátorů, na závěr se za doprovodu beatlesovské *All you need is love* geometricky rozmnožují i zmenšují... Režisérovi se daří tyto prostředky na hranici prvoplánové ilustrace kontextem proměňovat ve scénický obraz.

Mikulášskova adaptace s respektem staví na dějové i myšlenkové osnově Orwellovy knihy. V suggestivních obrazech »obyčejného«

VELKÝ BRATR TĚ VIDÍ. Čmuhající světlo divadelního reflektoru nahrazuje v inscenaci 1984 svět slídivých kamer Velkého bratra.

strachu vypráví v první polovině příběh Winstona Smithe (Jan Vlas), pochybujícího zaměstnance Ministerstva pravdy, a jeho milé Julie (Sylvie Krupanská). Přirozená láska a touha poznat skutečnou podstatu systému je pro svět slídivých kamer zločinem a milenci jsou zatčeni. Mikulášek s lehkostí a vtípem, které hrůzu totalitarismu neumenšují, ale spíš znásobují, sleduje drobné manipulace, zákeřnosti a zbabělosti a nebo se třeba zeptá ve filmových dotáč-

kách v ostravských ulicích na dobu před čtvrtstoletím. Vystaví diváka jednoduchému faktu: k falšování minulosti paměť ani Ministerstvo pravdy nepotřebuje.

Druhá polovina zkoumá účinky a mechanismy násilí. Jsme v hospodě: řada židlí, na nich žvaní štamgasti v čepicích hadovkách. S půl litry v rukou, dětinsky si notují: »Hospůdko, hospůdko má, ty moje restauračko začouzená...«. Na Ministerstvu lásky právě mučí vězně a fotí si je s pytlek na hlavě jako

in rácké věznicí Abú Ghrajb. Na zemi po nich zůstávají jen boty jako po věznicích v německých koncentracích. »Normalizační« procedurou v režii Smithova kolegy O'Briana (Kateřina Krejčí), sadisty bez tváře a bez pohlaví, jemuž se ve slabé chvíli milenci světili se svými pochybnostmi, procházejí i Winstona a Julie. Scéna mučení, v níž O'Brian »přesvědčuje« Winstona, že čtyři je pět, ale někdy taky tři, je mistrovsky odehranou hereckou a režijně-stylizační partiturou. A pak už vidí-

me Winstona s půlitem, notujícího tupě vedle lhostejné Julie: »Hospůdko, hospůdko...«

Mikulášskova inscenace vtahuje precizními a srozuměnými hereckými výkony a vnitřní intenzitou obrazů soustředěných k tématu. Její síla vyvěrá z úzkosti, že potenciál orwellovského světa je pouze dočasně rozpuštěný demokratickými mechanismy.

George Orwell: 1984. Režie Jan Mikulášek. Divadlo Petra Bezruče Ostrava. Premiéra 21. 3.

ORWELLOVSKÝ SVĚT
Režisér Jan Mikulášek umístil většinu děje hry 1984 do tělocvičny

FOTO: TOMÁŠ KRITA

Život v ustavičném strachu

Velký bratr nás opět sleduje: ostravské Divadlo Petra Bezruče se pustilo do dramaturgie slavného románu **GEORGE ORWELLA 1984. Premiéra je dnes.**

KATEŘINA KOČIČKOVÁ

Každé ráno budí Winstona Smítě podvědomé obrazy. Buzeruje ho rozceřkou, pak si v bídné kuchyni rozpadajícího se panelákového bytu nebožák dopřeje chabý přiděl špatného jídla a odejde na ministerstvo pravdy, kde je jeho úkolem přepisovat realitu a měnit minulost tak, aby vždy vyhovovala současné politice strany.

Nejhorší je, že Winston žije v ustavičném strachu a současně podvědomě jistotě, že jednoho dne skončí v kriminále a bude nakonec „vaporizován“, tedy zcela vymazán ze světa. Neztratil totiž schopnost o věcech přemýšlet, přestože se stejně jako zbytek společnosti účastní povinných demonstrací souhlasu s mocí. Píše se rok 1984.

Antiutopistický román George Orwella vynesl jeho autorovi světovou proslulost: na geniálním díle, dokonale popisujícím mechanismy totalitní moci (zde se zrodily pojmy velký bratr nebo newspeak), začal spisovatel pracovat v roce 1947. Je nabíledni, že v minulosti byl Orwell zejména v komunistických diktaturách čtenáři chápán především jako jasná alegorie stalinismu, přesná a dovedená do „perverzní dokonalosti“.

Jak to tak dobře věděl?

„Žije-li člověk ve východní Evropě, jestliže se tu dokonce narodil a prožil všechna „vítězství“ a porážky reálného socialismu, setkává se při čtení „Tisícího devítistého osmdesátého čtvrtého“ s konsternujícími detaily podobností a Londýn románu mu splývá s domovem. Toto ohromení z udivující podobnosti mezi fikcí starou bezmála čtyřicet let a nejspíše současnější současností překrývá zpočátku všechny ostatní čtenářské pocity,“ napsal o svém zážitku v doslovu k překladu románu Milan Šimečka, manžel překladatelky díla Evy Šimečkové. A potvrzuje svůj prvotní až úzkostný prožitek z četby dalšími detaily – jak například mohl Orwell tak dokonale popsat typické socialistické v podstatě nefunkční sídliště, když v době vzniku knihy nestály paneláky v této podobě ani v Sovětském svazu?

Šimečka jde ovšem s Orwellem za hranice očividného a potvrzuje hluboký přesah knihy pojednávající především o falšování dějin, hledá-

ní minulosti a pravdy. Podobnými očima knihu vidí i režisér Jan Mikulášek, který román s pomocí dramaturgyně Zuzany Mildeové zdramatizoval. Chápe 1984 především jako dílo o manipulaci s lidskou myslí, též však jako knihu připomínající temné obrazy české minulosti – na kterou ostatně řada lidí vzpomíná s nemalou dávkou laskavé, všeobjímající nostalgie.

Ztráta paměti

Paměť je jedno z klíčových slov románu 1984. Hlavní postava pátrá po vlastní minulosti, po vymazané minulosti svého národa.

„Paměť, to je jedno z klíčových slov Orwellova románu. Hlavní postava pátrá po své vlastní minulosti, po vymazané minulosti svého národa. Winston jako by hledal ztracenou celistvost, ale nachází jen nepodstatné detaily v paměti ostatních lidí. Je přirozené, že si lidé časem svou minulost zidealizují a nepříjemné momenty prostě vytěsní. To se děje i nám. Pak přichází divadlo, které je dle mého přirozenou platformou pro diskusi nad společnými tématy, tedy i minulostí. Přišlo nám důležité hovořit o těchto

věcech i proto, že například v Ostravě se dostávají na důležité politické posty bývalí kádrováci. To, co si nebudeme připomínat, se nám bude stále vracet,“ zdůrazňuje Mikulášek, který se nejvíc potrápil s přenesením atmosféry hrůzy, samotná dějová linie je totiž nekomplikovaná.

Šikana v tělocvičně

„Nakonec jsme zvolili scénickou metaforu, jež zpřítomňuje dennodenní represe a šikany, kterým jsou obyvatelé Londýna v románu vystavováni. Většina děje se odehrává v jakési tělocvičně, kde jsou lidé bez zjevného důvodu nuceni vykonávat nesmyslné cviky a úkony stále dokola, až do úplného vyčerpání. Tělocvična zároveň odkazuje na kult těla, který bývá často s některými totalitními systémy minulosti spojován. Dusivou atmosféru též pomáhají vytvářet budovatelské písně z 50. let, především v kontrastu s těmi nejbrutálnějšími scénami,“ popisuje režisér a dodává: „1984 pro nás není inscenace v pravém smyslu slova, ale spíš setkání nad tématem 1984. Chceme především vytvářet asociace spojené s dneškem a naší minulostí. Pracujeme proto s mnoha vizuálními, textovými i hudebními odkazy. V inscenaci se například také objeví narážky na současnou situaci v zemích, kde nejsou dodržována základní lidská práva a svobody, v projekci se objeví třeba názory obyčejných lidí na to, jak vnímají rozdíl mezi životem za totality a životem dnes.“

LN, 20. 10. 2009, str. 8

Orwell: Všichni potřebují lásku

Pokud jde o Orwella, na divadlo se u nás dostala opakovaně jeho Farma zvířat.

Slavný román 1984

o dokonalém totalitním státu dramatičtější až donedávna odolával a až letos jej v ostravském Divadle Petra Bezruče podle vlastní adaptace nastudoval režisér Jan Mikulášek.

JANA MACHALICKÁ

Orwellův román je přesně ta látka, která se dramatičtější může pěkně vzepřít. Režisér Mikulášek měl však jasnou představu. Využil základní kostru příběhu, v dramatičtější se mu podařilo zachytit základní čtenářský pocit z románu, aniž by jakkoli hauzuroval s mnoha okřídlenými pojmy od ministerstva lásky až po newspeak. A také se nebál vsadit na výraznou stylizaci a jít na hranu, když ve výsměšných paralelách použil domácí reálie z 80. let minulého století.

Pro jeho inscenační styl je typická práce s náznakem a metaforou. A tak i k Orwellovi se přibližuje v obrazivé zkratce: děj zasadil do tělocvičny obložené dřevěnými překližkami a vybavené ribstolem, švédskou bednou, kozou – dohromady je to umělohmotné prostředí působící nevýrazně i brutálně zároveň. Tohle řešení připomene někdejší Nultou hodinu Christopa Marthalera – skvělý kabaret o tom, jak se politická špička ochotně nechává drezírovat, aby obstála při všech šaškárnách, které je jim dáno absolvovat na veřejnosti.

Kdy se občané měli lépe – v roce 1984, nebo v roce 2009

Mikulášková tělocvična je místem, kde se postupuje od běžného „výcviku“ občanů až k drastickému vymývání mozků. Přes základní příběh Winstona Smitha, který se odváží vzdorovat totalitě a je semlet propracovaným a nezničitelným mechanismem, se tu ovšem odvíjejí další témata. Jsou to jak odkazy na domácí normalizační minulost, tak na současnou politiku světo-

Vymývání mozku započalo. Winston (Jan Vlas) tančí s konferencierem Tomáše Dastlíka.

Foto DPB

vých velmocí bez ohledu na to, zda představují demokratická zřízení, nebo nejhorší diktatury. Režie skládá jednoduché a silné obrazy – metafory, zejména v druhé části, kdy se Winston dostane do vyšetřovacího soukolí, dokáže navodit atmosféru hrůzy a beznaděje bez zbytečných naturalismů.

Především se ale Mikuláškoví daří ustát přechod od brechtovskému komentovanému tvaru, takřka klauniády, kterou ve zcizujících výstupu zosobňuje Tomáš Dastlík jako křečovitý konferencier, k vystupňovanému a velice působivému psychodramatu. Celek působí kompaktně, přesně a naléhavě. Režisér také přišel s vynikajícím nápadem – roli hlavního manipulátora O'Briena světil Kateřině Krejčí,

kteřá vytvořila podivně vyšínutou androgynní bytost, přízračného křížence mezi agentem Cooperem z Twin Peaks a blíže neurčeným exhibicionistou. Má ztišený, vmlouvavý hlas, podivně zkřivenou tvář bez mimiky a brýle s tenkými obroučkami, které si stále sundává a otírá – tento tvor se nenechá ničím vyvést z míry a mluví jakoby natažený na péro – neúhybně a bez emoce. Skvělý výkon Kateřiny Krejčí doslova obepíná celou druhou polovinu.

Mikuláškovu pojetí dokonce unese i odsokoky do dokumentárního divadla, když neváhá zařadit videodotázky s autentickou anketou, v níž jsou občané dotazováni, zda bylo lépe před rokem 1989, nebo dnes. Výsledky pak do Orwellova příbě-

hu zapadnou s mrazivou výmluvností. A pak hudba: výborně volená, živě fungující kontrapunkt. Ať už je to Presleyho cajdáček, hospodská odrhovačka, kterou pějí proletové, vždy se přesně strefuje do situace a dotváří ji. Snad jen použití spartakiádních Poupat Michala Davida působí poněkud lacině, ale o to víc je nadšeně kvitováno publikem. Mikulášek si také nápaditě a plně v intencích Orwella pohrává s pojmem láska. Ať už jde o rozpracování vztahu obou hlavních postav Winstona (Jan Vlas) a Julie (Sylvie Krupanská) či o závěr, kdy za zvuku známého šlágru Beatles All You Need Is Love na horizontu kmitají a do desítek „klonů“ se zmnožují portréty minulých i současných diktátorů od Hitlera až po Putina.

Osobité, apelativní pojetí s jasnou vazbou na současnost činí z Mikuláškovy inscenace výrazně politické divadlo, které se vyslovuje k aktuálnímu stavu světa. Zřetelně a bez lavírování. V daném žánru sotva lze chtít víc.

HODNOCENÍ LN

★★★★☆

George Orwell: 1984
Dramatizace a režie: Jan Mikulášek

Výprava: Marek Cpin
Hudba a výběr hudby: Jan Mikulášek

videoart: Michal Pluhač
Divadlo Petra Bezruče v Divadle v Celetné, 16. 10.